

ԻՄ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

(Շ-բ-ն-ի. Աբ-բ-ռ. Դէ-ն-Բ. Բ.)

Հին դպրոցները իւրեանց նշանաբան ունէին երկու սրբազործուած խօսքեր, մինը՝ սուրբ Պօլքից, որէ. « օրհնեալ է փայտ, որով լինի արդարութիւն » բոլորովին այլափոխած իմաստով . և միւսը ժողովրդի բերանից առած, որէ. « եւ ծեծ չուտի մարդ չի դառնալ » : Հին դպրոցի ուսուցիչներն զխաւոր ջանքն էր աշակերտներին մոլորեցնել այնպիսի խաւար յարիւրէնթոսների մէջ, առանց նոցա մի բան հասկացնելու, որ թէ հասարակութիւնը և թէ իրանք, աշակերտները ոչինչ չը հասկանալով, զարմանային ուսուցչի խորիմաստութեան վերայ : Ալէքսանդրապոլի և այլ գաւառական քաղաքների ու գեղերի վերաբերութեամբ դեռ բոլորովին չէ անցել այդ ժամանակը՝ թէպէտ խալիֆայ բառը այժմ մի հեզնական խօսքէ, բայց դեռ կան մարդիկ, որ յարգանք են յիշում այն ժամանակի ուսումնական գրեանքը, թէ և այժմ մինչեւ անգամ մեր դպրոցների թանգարաններում անարժան են համարում պահել, բայց մասնաւոր դպրոցների անընտրողութիւնը վատթարագոյն ևս է :

Արդէս զի մեր ապագայ սերունդը գիտենայ թէ որպիսի յիշատիւթեան է մասն և մեր դպրոցական կեանքի մէջ և ինչպէս արագ, խորհուրդ կրտսյի մեր դպրոցների վարչութիւններին, հին դպրոցական պատժի դործիքների համար թանգարանի կամ գրադարանի մէջ մի մասն յատկացնել և այդ մասին աշակերտներին շուտ շուտ այցելել տալ . խորհուրդ կրտսյի թեմական տեսուչներին, մանաւանդ մեր յայտնի ժողովրդական վիպասան Պ. Պաօշեանին, որ իւր պաշտօնով շատ այդպիսի դպրոցներ է տեսել և իւր մանկութիւնը դոցա մէջ անցրել իւրեւ աշակերտ և վարժապետ, մի յատուկ վիպասանութեան նիւթ դարձնէին : Ալէքսանդրապոլի ծերունիները՝ նոյն դպրոցի աշակերտ ու վարժապետներն են, գործողները՝ աշակերտները, իսկ ապագայ սերունդը՝ բացառութեամբ մասնաւոր դպրոցների կրթվում են բարեկարգ և ամեն յարմարութիւն ունեցող դպրոցներում : Ասուղակի այժմեան մասնաւոր դպրոցները շեկարազեցի, որ գործող անձինքը շատ չզայրանան, բայց թող այդպիսիքը բարեհաճին հանգարտութեամբ իւրեանց պատկերը նկարագրածի մէջ տեսնել, որով-

Հետե այդպէս են երևում ուրիշներին: Առարկողներ կըլինին անշուշտ այդպիսի դպրոցները փակել բոլորովին, բայց զոցա աշակերտներին մեր տեղաւորել. փողոցներում թափառելը զանազան գայթակղական գործեր տեսնելով՝ աւելի վտանգաւոր է. երկուց չարեաց փոքրագոյնն է ընտրելի. 3 միայն չարիքը չարիք է, հարկաւոր է տեսնել, զիտենալ և աշխատել հետ զհետէ առաջըր առնել:

Այդ չարիքի առաջըր կարելի է առնել, օրինաւոր ծխականներ թիւը շատացնելով: Այդպիսի ծխականներ պէտք է հաստատել ս. Աստուածածնի աւագ եկեղեցու, ս. Աշանի, Աանշպարների եկեղեցու մօտերքում և քաղաքի արեւելեան մասնում՝ ուր Վեօնջեանի դպրոցն է. ապա թէ ոչ՝ անհնար է ժողովրդեան մօտաւոր զարգացման ձգտմանը բաւականութիւն տալ միայն վիճակային դպրոցով, որի մէջ այժմ էլ 497 աշակերտներ սովորում են զետեղուած հետեալ կարգով. Վ. դասարանում՝ 11 աշակերտ. Վ. դասարանում՝ 16 աշակերտ. Բ. դասարանում՝ 33 աշակերտ. Ա. դասարանում՝ 65 աշակերտ. Վ. պատրաստականի Ա. բաժնում՝ 48 աշակերտ. Վ. պատրաստականի Բ. բաժնում՝ 45 աշակերտ. Բ. պատրաստականի չորս բաժիններում՝ 177 աշակերտ. Ա. պատրաստականի երկու բաժիններում՝ 102 աշակերտ. որովհետե նորակառոյց դպրոցը իւր մէջ չէր տեղաւորել բոլոր պատրաստականները, հոգաբարձութիւնը պարտաւորուեց մասներ ունենալ երկու առանձին տեղերում, որոնք վիճակային դպրոցից հեռի են մինը կէս վերստ՝ իսկ միւսը $\frac{3}{4}$ վերստ. որ մեծ անյարմարութիւն է թէ աշակերտների և թէ ուսուցիչների համար, որոնք պարտաւորուած են մի տեղից միւսը գնալու համար ցիւէ լծերը անցնել. խորհուրդ կըտայի հայկական հանձարը գործ դնել մի զիւս հնարել այդ ցիւէ լծերի վերայ ձանադարհորդելու, եթէ բոլոր եղած միջոցները անգոհացուցիչ են, որով աղատուած կըլինին բնակիչքը երթեւեկութեան անտանելիութիւնից:

Չուտ հայոց դպրոց օրինաւոր ծրագրով ու մանկավարժութեան հիմունքներով կառավարուող Ալեքսանդրապօլում երկու հատ օղայոցն է, մինը վիճակային իբրեւ միջնակարգ, իսկ միւսը՝ սուրբ Աշանի ծխական Վեօնջեանի դպրոցը իբրեւ տարրական: Արիւ հատ էլ աղջկերանցը, Արզութեան՝ միջնակարգ և Սահակաւուշեան՝ տարրական:

Վիճակային դպրոցը չորս դասարաններից և երեք զանազան աստիճանի պատրաստականներից է բաղկացած. իսկ Արզութեանը՝ եր-

կու պատրաստականից և երեք դաստրաններին: Վիճակային և Արդութեան դպրոցներում վարժապետները վարձատրվում են ըստ արժանւոյն, իսկ Սահականուշեան դպրոցը կառավարվում է մի քանի վարժապետների ձրի դասաւանդութեամբ: Թէպէտ այդ դպրոցում էլ կան սոճկաւոր ծառայողներ:

Արդութեան և վիճակային դպրոցները կառավարվում են ժողովրդից ընտրուած հոգաբարձուներով, Սահականուշեանը՝ ուսուցչաց խմբի վարչութեամբ, որ միայն զանձապիտ ունի քաղաքացիներից, իսկ ս. Նշանի Գեօնջեան դպրոցը կառավարվումէ միմիայն ուսուցիչների վարչութեամբ, որոնք թէ՛ տնտեսական և թէ՛ ուսումնական մասը իւրեանց վերայ ունին:

Անցեալ տարուայ պաշտօնական ցուցակներից հետեւեալ տեղեկութիւնները կարելի է քաղել Ալէքսանդրապօլու դպրոցների մասին:

Անունը Դպրոցաց	Թիւ աշակ.	Ուսուց.	Վարչութիւն	Մուտք
Վիճակային Հոգեւոր դպրոց ի հինգ դասարանաց.	360	11	Հոգաբարձութիւն ի 6 անձանց.	Վարձադրամը կրպակաց. Թոշակաւորամբ, արդիւնքի պատկերէ Ս. Աստուածածնի.
Նխտեան դպրոց աղայաց.	258	8	Կառավարի ի մեռն վարժապետ.	Թոշակ աշակերտաց.
Գումար	618	19		
Արդութեան դպրոց օրիսրդաց.	153	16	Հոգաբարձութիւն ի 4 անձանց.	Կրտսէիւս գումար էշխան, Վահրամանի Արդութեան, կրպակավարձք եւ Թոշակ
Նխտեան դպրոց օրիսրդաց.	186	7	Կառավարի ի մեռն ուսուցչաց.	Թոշակ աշակերտաց.
Գումար	339	23		
Համագումար թիւ	618	19		
	339	23		
	957	42		

Տեսուչը եղել է Սարաարուրդի համալսարանի դօկտօր. ուսուցիչներից մինը՝ Մոսկվայի կայսերական համալսարանի կանդիդատ. մինը՝ զիմնադիայի ուսումնաւարտ. մինը՝ Ղազարեան ձեմարանի ուսումնաւարտ, մնացեալները՝ Ներսիսեան դպրոցի գաւառական արքունի դպրոցների և նոյն ինքն Ալէքսանդրապօլու դպրոցի սաներ: Բացի ձեմարաններից կամ մասնաւորներից, ի յարգանս, պէտք է

ասել, որ Ալեքսանդրապօլու դպրոցների ուսուցչաց խումբը լաւ ան-
ձինքներից է կազմուած, և շատերը յայտնի են իւրեանց մանկավար-
ժական զրուածքներով: Բացի Գեօնջեանի դպրոցը, որի ուսուցիչ-
ներից մինը ուսել է Տփլիսու վարժապետանոցում, իսկ միւսը Ա.
Լշմիաճնի ձեմարանում (մինչև 'Վ. դասարանը), և բացի Սահա-
կանուշեան օրիորդական դպրոցից՝ որ կառավարվումէ Արղունիեան
և վիճակային դպրոցների ուսուցիչներին ձրի դաստիարակութեամբ,
մնացեալ մասնաւորները հին խաչքայանէ կատարեալ տիպն են:

Բացի վերև յիշուած դպրոցներից՝ հայ մանուկները սովորումն
արքունի գաւառական դպրոցում և Արարաջեանց եղբայրների ու-
սումնարաններում, Արքունի օրիորդական պրօգիմնադիպում, և
այլ մանր մուշր յայտնի և անյայտ պաշտօններում: Որոնց թիւը
400 հաշուելով մօտաւորապէս, կստանաք ընդամենը 1357, որ շատ
աննախանձիկ թիւ է շատակեր և բազմաճնունդ Եւրակացի Ալեք-
սանդրապօլ քաղաքին նայելով, որ, ինչպէս հոգեւոր կառավարու-
թեան վիճակադրութիւնը ցոյց է տալիս՝ 3046 տուն հայ ժողովուրդ
կայ, թողլով հայ — Ասթուրիները:

Ընդհանուր վեճակադրական համառօտ պէղելովն Ալեքսանդրա-
պօլու յաջորդութեան, բաժանելով գործակալութիւններէ վերայ:

Կենդրոնի անուններ	Թիւ թիւ	Թիւ թիւ	Եկեղեցի թիւ	Փանոն թիւ	Տղայի թիւ	Եղբայր թիւ	Թիւ թիւ	Թիւ թիւ	Թիւ թիւ
Ալեքսանդրապօլ քաղաք	1	3046	4	28	7	5	42	618	339
1, Գործակալութիւն Հոռոմու	15	1151	15	23					
2, « մեծ Գեափանակու	21	1499	21	27					
3, « մեծ Արարաքիլիսու	9	693	9						
4, « Համամլուայ	9	617	9	14					
5, « մեծ Պարնուդ	9	723	9	14					
6, « Նորաշէնու	12	567	12	13					
7, « Երթիկու	10	833	10	17					
8, « Մահմադուղու	9	785	9	15					
9, « Բօգեօխուղու	7	181	7	6					
10, « Տաւշանդշլաղու	9	755	10						
11, « Չօղլուայ	12	444	12	12					
Համագումար թ. քաղաք	122	11294	126	183	15	1	25	614	25

Իդրբ տասն և մին գործակալութեան մը, մեծ Ղարաքիլիսայի երկսեռ զպրոցները միասին հաշուելով (բաց ի Ալէքսանդրապօլ քաղաքներ) 29 զպրոց, որոնցից մինը օրիորդաց՝ 25 աշակերտներով, 13 զպրոցներում՝ դասաւանդութիւն չէ եղել. ուրեմն ամբողջ Ալէքսանդրապօլում անցեալ 18^{80/81} ուսումնական շրջանում եղել են զպրոց, աղիւսակի համադումար թուերը:

Վարժապետներէց 44ը արախան են, 13ը իզական: Այս ուսուցիչները ուսել են ընդհանրապէս մինը՝ արտասահմանի համալսարանում, մինը՝ տէրութեան, իսկ մնացեալները՝ զիմնադիւայում, Պրօզիմնադիւայում, զաւառական զպրոցներում, Ս. Էջմիածնի ճեմարանում, Ներսիսեան զպրոցում, Ալէքսանդրապօլի վիճակային զպրոցում, Արզուլթեան օրիորդական զպրոցում. և Հառիձում: Վպրոցներէց վիճակայինը բազկացած է չորս դասարաններից և երեք տարեշրջան պատրաստականներից. Արզուլթեանը՝ երկու դասարաններից և երկու տարեշրջան պատրաստականներից, Սահականուշեան օրիորդականը՝ մի դասարանից և երկու տարեշրջան պատրաստականներից, մնացեալներից 12 զպրոցները երկդասարանանի են, իսկ 15ը մի դասարանանի նախակրթարան: Արդէն յայտնի է, որ այդ զպրոցները կառավարվում են եկեղեցական արդիւնքներով, զանազան նուէրներով և աշակերտների թոշակադրամներով: Երկու կենդրօնական զպրոցներ կան, որոնք կառավարվում են հիմնադիր համարուած պ. Ս. Ս. ազնիւ Հայու օժանդակութեամբ և անդական ժողովրդի տուրքերով:

Այս տարի, որ առիթ ունեցայ Ալէքսանդրապօլու զպրոցների քննութեան ներկայ լինելու՝ և կոչմամբս պատահութիւն ունիմ յաճախ ուսումնարաններին այցելելու, խոստովանում եմ, որ առարկաները ընտրանօք և հոգածութեամբ են մատակարարվում. ուսուցիչները, որոնցից շատերը տարիներով արդէն նոյն զպրոցում ծառայելով թէ՛ աշակերտների և թէ՛ հասարակութեան համակրութեանն արժանացած են, և անխոնջ աշխատելով են իւրեանց պատականութիւնը կատարում. սոցա գործունէութեան վերայ անցեալ տարի հսկելիս է եղել մի նոյնչափ արժանաւոր անձն Տեսուչ Պ. Ա. Յ. մասնաւորապէս, և ուսուցչական ժողովը ընդհանրապէս:

Պէտք է ասել որ, ներկայ հոգարարձութեանց ջանքը ոչ սակաւ գնահատութեան արժանի է, որոնք զպրոցներէ գործերը իւրեանց սեպհական գործերից եթէ գեր չեն դասում, զոնէ հաւասար կար-

զգումն են պահում: Այդի է ժամանակ, որ շաբաթուայ մէջ համարեա ամենայն օր Հոգաբարձական ժողով է եղել, և ի յարգանս հոգաբարձուաց պէտք է ասել, որ զրեթէ ամենքը ներկայ են եղել ժողովներին: Աւերջին աստիճանի ժողովրդականութիւն է տիրում ազգային գործերի մէջ, և շատ լաւ է. որովհետեւ ազգային գործերը միայն ժողովրդեան կարող է օգուտ տալ և կամ՝ վնասել, և հասարակութիւնը այդ գործերի զեկը ամենայն արդարութեամբ յանձնել է վերին աստիճանի ժողովրդական մարդիկներին: Այնպէս որ, այժմեան հոգաբարձութիւնը կազմուած է միջին դասին պատկանող վաճառական անձինքներից, որոնք միշտ հեռի են պահում իրանց աւելորդ շաղակրատութիւններից, մանկավարժութեան վերաբերեալ փքուն նախադասութիւններով ճշման ճոռոմարանութիւններից, որոնցից զրական օգուտ չկայ զպրոցների համար, այլ իրրեւ վաճառական մարդիկ միշտ նիւթականը ի նկատի ունենով, այդ մասին են հոգում, ուսումնական մասը թողնելով ուսուցչական ժողովին, որ շաբաթը մի անգամ պարտաւորուած է զումարուել:

Հոգաբարձական ժողովի օրերն են վիճակային դպրոցի համար՝ ուրբաթ օրերը, իսկ Արդութեանի համար՝ չորեքշաբթի, բայց եթէ ստիպողական գործեր լինին՝ կարող են արտակարգ ժողովներ ունենալ, որ շատ յաճախ է պատահում:

Այժմեան հոգաբարձութեան շրջանը լրացել է, և մօտիկ ապագայի ընտրութիւնը ցոյց կտայ Ալեքսանդրապօլցու յատկութիւնը:

Հասարակական մարերի արտայայտութեան տեղերն են, բարձր շրջանի համար՝ ժողովարանը (կլուբը), միջին դասակարգի համար՝ հրապարակի խանութները, ուր իրանք տուրեւաութիւն են կատարում. միջին դասից ոմանց և ստորին դասի համար սրճարաններ. այդ տեղերում թէև պաշտօնական ժողովներ և պատրաստական ծառայութիւններ չկան, սակայն արհեստաւոր դասը հաւաքուելով՝ ամեն մինը իւր կարծիքը յայտնելու համար պատրաստական ծառայութիւն է առանց հազարձ թեւերն ու օձիքը զրստելու և երեսն ու ձեռքերը շփելու:

Ալեքսանդրապօլը իւր տեղական հանգամանքների շնորհիւ երկու արհեստների մէջ բաւական հմտութիւն է ստացել, և զոքա են ծարտաբալետութիւնը՝ քարաշէն շինութիւններ կառուցանելու և երկաթագործութիւնը: Աննա և բաւական խառաղներ, ոստայնանկութեամբ պարագողներ՝ որոնց արտադրութիւնն է այնուոր և սպիտակ

